

well as the concept of multilingualism which consists in a person mastering two or more languages in a certain society have been regarded in the article. The attention is paid to the historical origin of the formation and development of the concepts "bilingualism" and "multilingualism". The analysis of bilingual education has been done and the following advantages of bilingual education have been distinguished: better understanding of other people, their culture and language, tolerance and open-heartedness, prospects on the world employment market, better quality of communication among different people and in different situations, greater interest to the native and foreign languages, creativity and originality of thinking, acceleration of personal development, deep cultural and genealogical roots. The linguistic diversity in Western European schools has been characterized and the social and educational benefits of multilingualism have been revealed.

The peculiarities of the formation of the communicative competence of the individual have been defined and the factors promoting this formation have been singled out. They are as follows: learner's language learning, skills and abilities and the experience of the speech interaction. It has been found out that the need to study, live and work in a multilingual and multicultural environment involves having proper language skills in at least two foreign languages.

It has been stated that multilingualism plays a leading role in today's European linguistic politics. Specialists from various science fields develop numerous constructive recommendations on teaching and learning foreign languages in a multicultural environment.

The multilingual approach to learning is emphasized by the fact that in the process of individual's language experience development the cultural context extends from the language within the family to a particular social group or other community, in particular school, university, community organizations, etc. That is the way the communicative competence of the individual is formed and promoted by the learner's acquired knowledge of the language, skills and abilities, as well as the experience of the speech interaction. Multilingualism is considered to be the process of the person's use of several languages within the single state.

The concept of social multilingualism as functioning of several languages with different or identical statuses in one state has also been characterized. Multilingualism exists in most countries of the world since at present different peoples and their languages interact with languages of other countries. There is also social multilingualism when there are several languages in the state with different or identical statuses. Different languages may coexist within a single society or even a family.

Keywords: multicultural education, bicultural education, education

Стаття надійшла до редколегії 31.01. 2018 р.

УДК [371.671:741](09)(477) "20"

Литовченко Ганна

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди (Харків)

ХАРАКТЕРИСТИКА ЗМІСТУ ШКІЛЬНИХ ПІДРУЧНИКІВ З ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА В КОНТЕКСТІ РОЗБУДОВИ НАЦІОНАЛЬНОГО ШКІЛЬНИЦТВА (1991–2003 РР.)

Стаття присвячена аналізу змісту шкільних підручників з образотворчого мистецтва, що набули чинності в період розбудови національного шкільництва в незалежній Україні. Виявлено рівень відповідності шкільних підручників з образотворчого мистецтва, структурним компонентам змісту освіти, меті освіти, вимогам програми та загальним вимогам до підручників. Доведено, що суттєвими перевагами нових підручників були: розширення змісту загальних тем, що пропонувалися для вивчення, посилення національного елементу, підвищення якості поліграфічного виконання.

Ключові слова: вимоги, зміст, підручник, навчальна література, загальноосвітня школа, образотворче мистецтво.

Постановка проблеми у загальному вигляді та зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. В умовах реалізації сучасної освітньої парадигми набуває актуальності оновлення змісту та методів навчання й виховання учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Так, відповідно до концепції «Нова українська школа» (2016) основною метою освіти має стати виховання інноватора та громадянина, який вміє ухвалювати відповідальні рішення та дотримується прав людини. Концепцією визначається необхідність нового змісту освіти, заснованого на формуванні компетентностей – динамічних комбінацій знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що

визначають здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність), потрібних для успішної самореалізації в суспільстві. Однією з ключових компетентностей є обізнаність та самовираження у сфері культури, яка передбачає здатність учнів розуміти твори мистецтва, формувати власні мистецькі смаки, самостійно виражати ідеї, досвід та почуття за допомогою мистецтва. Її реалізації, в межах загальноосвітньої школи, як найкраще сприятимуть дисципліни художнього циклу, зокрема образотворче мистецтво.

Виконання поставлених вимог висуває потребу створення якісного навчально-методичного забезпечення уроків образотворчого мистецтва. У цьому контексті актуалізується потреба у вивченні потреб і практики минулих років, зокрема періоду 1991–2004 рр., коли відбувалася розробка національних підручників з образотворчого мистецтва у контексті розбудови системи шкільної освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед дидактів, чий студіювання вплинули на розуміння загального стану педагогіки і шкільництва в Україні досліджуваного періоду слід виокремити праці: О. Малих, Н. Шиян, В. Лозової, Б. Коротяєва, П. Підкасистого, Н. Бібік, О. Савченко.

Науковому осмисленню визначеної проблеми сприяють праці вчених, в яких розглядаються проблеми становлення і розвитку шкільних підручників та навчальної літератури в історичній ретроспективі (Н. Кузьменко, Я. Кодлюк, І. Бай, Н. Богданець-Білоskalенко, Л. Височан, І. Вавілова, О. Бондар, О. Жосан та ін) розвиток національних шкіл (Л. Березівської, С. Сірополко, Л. Пироженко, Н. Скрипченко та ін.), генеза мистецької освіти в практиці загальноосвітніх навчальних закладів України (Е. Антоновича, В. Бутенко, І. Красюк, І. Малініної, Р. Шмагало, З. Гуріч, В. Ворожбіт та ін.)

Однак, аналіз змісту шкільних підручників із образотворчого мистецтва у період 1991–2003-х роках в контексті розбудови шкільної освіти незалежної України ще не став предметом окремого історико-педагогічного дослідження.

Отже, **метою статті** є аналіз особливостей компонування змісту шкільних підручників з образотворчого мистецтва для загальноосвітніх шкіл України в період 1991–2000 рр.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як відомо, новий етап в історії педагогічної думки України і національного шкільництва розпочався на початку 90-х років ХХ століття, що зумовлювалося проголошенням нової самостійної держави – Україна, рушійними соціально-економічними змінами в суспільстві, національно-культурним відродженням, реформуванням системи освіти. Це реформування вимагало, перш за все її змістовного компоненту, створення якісної матеріально-технічної бази, розроблення нових підручників з навчальних предметів, зокрема з образотворчого мистецтва.

Результати наукового пошуку засвідчили, що у період 1991–2004 року Міністерством освіти і науки України 25 квітня 1996 року було ухвалено Закон України «Про освіту». Законом визначалася основна мета освіти, проголошувався всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору [3]. Реалізації окресленої мети у загальноосвітніх школах сприяла низка предметів, зокрема «Образотворче мистецтво».

У процесі дослідження з'ясовано, що на початок 1991 року шкільний предмет «Образотворче мистецтво» належав до інваріативної складової базового навчального плану загальноосвітньої школи, викладався у трирічній початковій школі (з 1-го по 3-й клас по 1-й годині на тиждень), та у чотирирічній (у 1-му класі – 2 години на тиждень, у 2-му – 4му класах по 1-й годині на тиждень). Вивчення образотворчого мистецтва забезпечувалося також у 5–7-х класах середньої школи.

На важливості вивчення цього предмету у школі неодноразово наголошували педагоги-науковці, методисти, художники, учителі. Так, на думку В. Злобіна, – автора методичних рекомендацій вчителям образотворчого мистецтва (м. Харків) – «Функція образотворчого мистецтва як засіб пізнання предметно-просторового середовища», образотворче мистецтво

сприяє розвитку в учнів образного мислення та образного відображення дійсності художніми засобами [7, с.7]. Учитель методист Г. Редчук (сmt. Опішня, Полтавська обл.) зазначала, – «заняття з образотворчого мистецтва, що мають велику пізнавальну і виховну силу, дають можливість ефективно розвивати в учнів почуття прекрасного, формувати високі естетичні смаки, вміння розуміти і цінувати твори мистецтва, пам'ятки історії і архітектури, красу і багатство рідної природи» [39, с. 25]. Схожу думку висловлювала Н. Стеценко – учитель образотворчого мистецтва (м. Алчевськ, Луганської обл.). Вона писала: «Серед інших видів мистецтва образотворче мистецтво унікальне у вирішенні задач як художнього, так і духовного становлення підростаючого покоління» [38, с. 36].

Зважаючи на доцільність викладання образотворчого мистецтва, у контексті реформування національного шкільництва, постало вагомим питання створення якісних шкільних підручників з предмету. Необхідність розробки національного підручника з образотворчого мистецтва посилювалася наявністю недоліків у чинних підручниках. У цьому аспекті ґрунтовною є стаття В. Власова «Вивчення образотворчого мистецтва у 1-х – 4-х класах» (Сумська обл.), опублікована в журналі «Початкова школа» (1991 р.). Стаття містить детальний аналіз деяких підручників, зокрема В. Вільчинського «Образотворче мистецтво, 1–2 класи» (1990 р.) Автор статті підкреслював: «Остання методична новинка – це підручник з одними лиш картинками. Та чи є він отим очікуваним самовчителем, яким могли б користуватися і батьки, й самі діти на дозвіллі? Нажаль ні, бо картинка без тексту – тільки для професіонала. Або ж для бездумного копіювання». Продовжуючи думку про якість чинних підручників з образотворчого мистецтва В. Власов наголошує на тому, що досі ніхто із авторів не спромігся опуститися до рівня тих, для кого пишуть. Через це немає доступних розробок уроків та не вироблено чіткої методики викладання. А наші книги з образотворчого мистецтва залишають бажати кращого».

Цінною в контексті досліджуваної проблеми видається й стаття В. Томашевського, художника та викладача Криворізького університету «Розвиток творчих здібностей учнів на уроках образотворчого мистецтва» (2000 р.). У статті автор указував на необхідність перегляду змісту шкільних підручників з образотворчого мистецтва; відмічаючи їх переобтяженість технологією, та відсутність творчого пошуку [48, с. 48].

Зважаючи на вимогу підвищення якості викладання образотворчого мистецтва в загальноосвітній школі, на початку 90-х років ХХ століття були розроблені і впроваджені на практиці типові навчальні програми з образотворчого мистецтва (Є. Антонович, С. Свид, В. Шпільчак (1990), В. Вільчинський (1991), Е. Белкіна (1993), Л. Любарська, М. Резніченко (1996, 2001), С. Коновець (1999)). Спільною рисою цих програм, зокрема, у визначенні мети та завдань навчання образотворчого мистецтва, є спрямованість на художньо-естетичний розвиток учнів, формування у них потреб і здібностей до образотворчого мистецтва у процесі художнього осмислення світу [49].

У процесі дослідження з'ясовано, що початок 1990-х років позначився і активною розробкою авторських (регіональних програм) з «Образотворчого мистецтва». Так, у 1996 році Н. Володіним (Донецьк) було розроблено авторську програму «Образотворче мистецтво»; Н. Борян (Донецьк) програму інтегрованого курсу «Суспільнознавство, народознавство, охорона життя та здоров'я дитини, образотворче мистецтво та трудове навчання»; Л. Маліновською (Тернопіль) «Експериментальну програму з образотворчого мистецтва з елементами дизайну. 2–4 клас».

У 1996 році Міністерством освіти і науки України було затверджено програму авторів Л. Любарська, М. Резніченко, О. Протопопова «Образотворче мистецтво в 1-4 класах». У пояснювальній записці до програми відмічалася визначна роль образотворчого мистецтва, як засобу виховання цілісної особистості. Метою художнього виховання школярів засобами образотворчого мистецтва декларувалися: «розвиток високих естетичних ідеалів, формування потреби і здібностей до образотворчої творчості у процесі художнього засвоєння світу» [30].

Програма була побудована за тематичними блоками відповідно до кожного класу. Так, у першому класі за наскрізною темою «Чарівне перетворення» учні мали опанувати

особливості кольору та форми, засоби вираження, властиві різноманітним художнім матеріалам. Провідною діяльністю програми для першого класу була гра [30, с. 15–19].

Програма другого класу «Витоки мистецтва» за розділами «Сприйняття» та «Практична художня діяльність» передбачала знайомство (на елементарному рівні) з різними видами мистецтв, переважно образотворчих та візуальних. Окрім того, за програмою учні мали оволодіти низкою композиційних прийомів та просторових завдань, вдосконалювалися навички роботи з кольором та формою [30, с. 20].

У 3-му класі навчання образотворчого мистецтва пропонувалося здійснювати за наскрізною темою «У майстерні художника», що передбачала ознайомлення учнів з роботою у різних видах мистецтва [30, с. 20–35].

Програму для 4-го класу було побудовано за темою «Як і про що говорить художник». Так, учні мали можливість продовжити вивчення видів мистецтва, доповнивши їх новими знаннями жанрів мистецтва та їх специфіки, особливостей створення декоративного образу, ліплення форми за допомогою світотіні. Вагомим було включення до змісту програми вивчення народних промислів України [30, с. 36–45].

Відповідно до програми, підручником, що радився до використання у школах був лише «Образотворче мистецтво» М. Кириченко для 3-го класу чотирирічної та 2-го класу трирічної школи.

Підручник «Образотворче мистецтво 3 (2) клас» М. Кириченко, порівняно з підручниками попередніх років, за дидактичними вимогами міг використовуватися як основний, однак, на нашу думку, він не повною мірою відповідав програмі. Зауважимо, що у підручнику, відповідно до програми Л. Любарської, М. Резніченко, О. Протопопової було включено завдання з таких видів мистецтв, як: декоративно-прикладне мистецтво, скульптура, графіка, живопис. Матеріал підручника «Образотворче мистецтво 3 (2) клас» М. Кириченко було структуровано за основними порами року: осінь зима, весна, літо. Зміст подавався окремо до кожної теми. Зручним було однакове компонування текстової частини та ілюстрацій на сторінках кожної теми, застосування блакитного кольору до теми та назви уроку, яка зазначалася у лівому верхньому куті. Завдання підручника були різноманітними відповідно до теми, пропонувалася методика ведення роботи, текст зрозумілий, орієнтований до учнів. Наприкінці підручника розміщувалися ілюстрації картин відомих художників за основними жанрами мистецтва (пейзаж, портрет, натюрморт) та «Виставка дитячих робіт» (вдалі приклади дитячих робіт). Підручник враховував вікові особливості учнів, їх рівень сприйняття матеріалу. Відповідно до естетичних вимог, підручник мав тверду палітурку, сторінки з білого паперу, яскраві ілюстрації з підписами під кожною, доречний кольоровий друк, інколи на сторінках траплялися кумедні зображення kota, собаки чи ворони зайнятих образотворчою діяльністю.

Однак, недоліками на наш погляд були відсутність передмови та післямови, які б адресувалися учням, батькам чи вчителям, завдань з таких видів мистецтва (за програмою), як театр та дизайн. Окрім того, деякий методичний та ілюстративний матеріал підручника вже пропонувався учням на сторінках видання «Альбом з образотворчого мистецтва 1–3 клас» М. Кириченко (1985 р.), зокрема ліплення іграшкової лисиці (підручник, 97 сторінка).

У 1997 році було підготовлено програму «Образотворче мистецтво, 5–7 класи» укладачів зі Львову О. Соронович та О. Печеняк. Ця програма була рекомендована для апробації Комісією з дисциплін художньо-естетичного циклу Науково-методичної Ради Міністерства освіти і науки України (Протокол № 4 від 24.06.97 р.) [13]. А у 1999 році було затверджено та рекомендовано до навчання експериментальну програму «Образотворче мистецтво» для 5–7 класів середньої загальноосвітньої школи за редакцією Л. Любарської (автори Л. Любарська, М. Резніченко, О. Протопоповою, Л. Вовк). Обидві програми було рекомендовано Міністерством освіти і науки України якосновні на 1999–2000 навчальний рік. Однак, зауважимо, що надивлячись на низку чинних експериментальних програм, учням та вчителям загальноосвітніх шкіл було рекомендовано для користування лише підручник «Образотворче мистецтво. 5–6 клас» (автори Є. Антоновича, С. Свіда та В. Шпильчака, 1997 р.) [9].

Підручник «Образотворче мистецтво. 5–6 клас» авторів Є. Антоновича, С. Свіда та В. Шпильчака (1998 р.) було рекомендовано Міністерством освіти і науки України як пробний підручник. На відміну від підручника М. Кириченко «Образотворче мистецтво 1–3(2) клас», він містив вступ та післямову. До змісту підручника увійшли такі розділи, як: ліплення, графічні вправи для розвитку руки, малювання тварин і птахів за уявою, зображення фігури людини за уявою, малювання з натури, мистецтво графіки, декоративно-прикладне мистецтво, керамічні вироби, петриківський розпис, виготовлення писанок, витинання, мистецтво вишивання, килимарство, художня робота з деревом, виготовлення аплікацій, основи художнього конструювання, архітектура. Значна увага приділялася авторами розкриттю складових українського декоративно-прикладного мистецтва. Зазначимо, що до кожного з розділів подавалася довідкова література, а також інформація з історії культури. Водночас, підручник відповідав психологічним вимогам, зокрема, текст містив доступні учням терміни та поняття, ілюстративність відповідно до віку.

Естетичність підручника забезпечувалася твердою палітуркою, ілюстраціями методичних аспектів, фотографіями, зображенням творів художників та українських майстрів народних промислів, іншими малюнками, що супроводжували тему. Читабельність текстової частини підручника була гарною, зважаючи на якість використаного паперу та шрифту. Окрім того підручник враховував чинні санітарно-гігієнічні вимоги до друкованої продукції для дітей.

Однак, на наше переконання, у підручнику бракувало інформації із світових надбань у галузі образотворчого мистецтва, текстова частина була переобтяжена теоретичними положеннями, монотонністю викладу (відсутнє виділення ключових понять, використання умовних позначень тощо).

У 2001 році було розроблено програму з предмету «Образотворче мистецтво» автора Л. Фесенко та програма «Мистецтво» для 2-го класу авторів О. Щолокова, Л. Ващенко, В. Іванова, Т. Іванкова, К. Лихацька, М. Лихолад, О. Сухань. Однак, більшість шкіл працювали за програмою «Образотворче мистецтво в 1–4 класах» (Л. Любарська, М. Резніченко, О. Протопопова).

Відповідно до програми «Образотворче мистецтво в 1–4 класах» (Л. Любарська, М. Резніченко, О. Протопопова), 2002 року у видавництві «Форум» вийшов друком підручник для 1-го класу «Образотворче мистецтво», який містив додаток, адресований вчителям і, батькам. У підручнику подавалися методичні поради щодо художніх матеріалів, технік та інструментів. Автори Л. Любарська та Л. Вовк інформували учительську спільноту про те, що незабаром очікується вихід з друку підручника для 2-го класу, а також пропонували учителям надсилати свої оцінки, міркування та пропозиції стосовно способів викладу програмного матеріалу в підручниках для 1-го і 2-го класів до журналу «Початкова школа» [19, с. 19]. Планувалося, що підручник для 2-го класу буде відрізнятися від підручника для 1-го класу структурою подання навчального матеріалу, а саме: творчі завдання мали групуватися не за видами навчальної діяльності, а блоками, що відповідали авторському тематичному плануванню. Це означало, що уроки образотворчого мистецтва могли проводитися у тій послідовності, в якій вони розміщувалися у підручнику [10, с. 19–22].

У 2002–2003 роках Міністерством освіти України було рекомендовано до використання у навчальних загальноосвітніх закладах початкової ланки освіти такі підручники: «Образотворче мистецтво 1 клас» (Л. Любарська, М. Резніченко О. Протопопова, 2002 р.), «Образотворче мистецтво 3 клас» (М. Кириченко, 2002 р.). Як додатковий пропонувався посібник «Образотворче мистецтво 1 клас» С. Трач, В. Мельник (2001 р.).

Для основної школи основним залишався підручник «Образотворче мистецтво. 5–6 клас» авторів Є. Антоновича, С. Свіда та В. Шпильчака (1998 р.), як допоміжний рекомендувався посібник О. Михайлюк «Візуальне мистецтво» (2001 р.).

Підручник «Образотворче мистецтво. 1 клас» авторів Л. Любарська, М. Резніченко О. Протопопова (2002 р.) був розрахований на навчання учнів 1-го класу загальноосвітньої школи, які опановували предмет «Образотворче мистецтво». У підручнику подавався перелік

завдань у вигляді сценаріїв уроків, які групувалися у невеликі блоки-теми для розв'язання певних навчально-виховних завдань. Автори додавали вказівки до навчальних текстів та розвивальних завдань [7].

Окремим блоком у змісті цього підручника було подано «Додаток для вчителя». Додаток містив методичні рекомендації та поради щодо художніх матеріалів, техніки виконання та інструментів: робота з кольором, фарби, пензлі фломастер, кулькова ручка, графітний олівець, малювання паличкою роботи з папером, пластичним матеріалом тощо. Для оволодіння мистецтвознавчою термінологією у підручнику подавалась «Абетка юного художника», опорний для учителя (батьків) перелік слів, що траплялися в текстах уроків підручника, а також список репродукцій з посиланнями на сторінки підручника [7].

У 2003 році було продовжено випуск підручників «Образотворче мистецтво» авторів Л. Любарська, М. Резніченко О. Протопопова для 2-го та 3-го класів початкової школи. У «Загальних положеннях» до книги «Образотворче мистецтво. 2 клас» зазначалося, що підручники з образотворчого мистецтва розраховані на використання на уроках у середній загальноосвітній школі і передбачають керівництво педагога навчальною роботою молодших школярів. Підручник для 2-го класу є продовженням підручника для 1-го класу, але завдання у ньому дещо ускладнено. Тому, якщо другокласники мають низький рівень підготовки, бажано на початку навчального року провести базові уроки за підручником для 1-го класу («Три кумедних гноми», «Сонце-огнецвіт», «Синє та біле», «Снігова королева» «Парасольки Оле Лукойє» [8].

Зміст підручника було згруповано та подано: «як сценарії уроків, у яких передбачено активну режисерську роботу педагога» [8, с. 82]. Серед загальних тем що пропонувалися до вивчення у підручнику були: живопис, графіка, скульптура, архітектура, декоративно-прикладне мистецтво та театр. Проте, на нашу думку підручник було переобтяжено текстовою інформацією, що унеможливило самостійну роботу з виданнями, неврахована можливість самооцінювання (відсутні запитання для самоконтролю та самооцінювання).

Зауважимо, що названі шкільні підручники були першими національними підручниками з образотворчого мистецтва, зміст яких відповідав принципу систематичності і послідовності у навчанні.

Вагомим нововведенням у розвиток предмету образотворче мистецтво стала розробка експериментальної програми інтегрованого курсу «Мистецтво» (Автор Л. Масол, 2003 р.) [10]. Міністерством освіти і науки України передбачалося, що вивчення інтегрованого курсу «Мистецтво» відбуватиметься за вибором загальноосвітнього навчального закладу і здійснюватиметься за рахунок годин предметів «Музика» та «Образотворче мистецтво». Це поклало початок всеукраїнському експерименту «Цілісна система художньо-естетичної освіти та виховання у процесі впровадження інтегрованих курсів», у якому взяли участь понад 150 загальноосвітніх навчальних закладів України (науковий керівник – Л. М. Масол). Відповідно до окреслених змін, набула необхідності розробка та апробація нових шкільних підручників з інтегрованого курсу «Мистецтво».

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

Отже, проголошення незалежності України поклало початок реформуванню в усіх сферах життя, зокрема у системі освіти. Відповідно до нормативно-правової бази, освітнє середовище мало сприяти повноцінному розвитку учня, а отже не виключало художньої компоненти, реалізації якої в загальноосвітніх школах сприяв предмет «Образотворче мистецтво». Зважаючи на прогресивні думки учителів-практиків щодо вагомості підручникотворення з образотворчого мистецтва період 1991–2003 років позначився активною розробкою змісту програмі підручників з образотворчого мистецтва. Саме у цих хронологічних межах було видано низку підручників для учнів загальноосвітньої школи «Образотворче мистецтво 3 (2) клас» (М. Кириченко), «Образотворче мистецтво 1, 2 клас» (Л. Любарська, М. Резніченко О. Протопопова), «Образотворче мистецтво. 5–6 клас» (Є. Антоновича, С. Свида та В. Шпильчака). Відсутніми залишалися підручники для учнів 4-х та 7-х класів. Суттєвими перевагами нових підручників були: розширення змісту (до загальних тем, що пропонувалися для вивчення, додавалися

архітектура, декоративно-прикладне мистецтво та театр), посилення національного елемента (зроблено акцент на українському мистецтві), відповідність принципу систематичності і послідовності у навчанні, підвищення якості поліграфічного виконання, узгодженість із чинними програмами. Серед недоліків підручників для початкової школи слід вказати на їх переобтяженість текстом, відсутність запитань для самооцінювання. Підручник для 5–6 класів було переобтяжено теоретичними положеннями, бракувало інформації щодо світових надбань у галузі образотворчого мистецтва.

У межах отриманих результатів можна намітити перспективу подальшого дослідження, що полягає у виявленні тенденцій творчого використання набутого історико-педагогічного досвіду з розвитку змісту шкільних навчальних підручників із образотворчого мистецтва в сучасних умовах.

Джерела та література

1. Антонович Є., Свид С., Шпільчак В. Образотворче мистецтво: підручник для 5-6 класів середньої школи. К.: Освіта, 1998. 144 с.
2. Власов В. Вивчення образотворчого мистецтва у 1-х–4-х. Початкова школа. 1991. № 9. С. 55–57.
3. Закон України «Про освіту». URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vp/ed19981103> (дата звернення 7.03.2018).
4. Злобин В. Функция изобразительного искусства как средство познания предметно-пространственной среды: Методические рекомендации учителям изобразительного искусства. Харьков, 1986. 24 с.
5. Кириченко М. Образотворче мистецтво. Підручник для 3 (2) класу початкової школи. К.: Освіта, 1997. 128 с.
6. Концепція «Нова українська школа». URL: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016/konceptziya.html> (дата звернення 7.03.2018).
7. Любарська Л. Образотворче мистецтво: підручник для 1 класу. К.: Форум, 2002. 112 с.
8. Любарська Л. Образотворче мистецтво: підручник для 2 класу. К.: Форум, 2003. 127 с.
9. Любарська Л. Програма для середньої загальноосвітньої школи 1-4 класи. К.: Перун, 1996. 45 с.
10. Любарська Л., Вовк Л. «Специфіка роботи за програмою образотворче мистецтво. Початкова школа 2002. №10. С. 19–22.
11. Масол Л. Мистецтво: навч. програма для 4-річної початкової школи. Початкова школа. 2003. №1. С. 13–21.
12. Мужикова І. Освітня цінність традицій образотворчого навчання школярів *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. Умань: Державний педагогічний університет імені Павла Тичини. 2017. Вип. 57. С. 74–81.
13. Редчук Г. Бесіди з образотворчого мистецтва Початкова школа. 2003. №10 С. 36–40.
14. Соронович О., Печеняк О. Експериментальна програма для середньої загальноосвітньої школи. К.:ІЗМН, 1998. 88 с.
15. Стеценко Н. Розвиток творчої уяви на уроках образотворчого мистецтва Початкова школа. 2005. №3. С. 36–40.
16. Томашевський В. Розвиток творчих здібностей учнів на уроках образотворчого мистецтва. *Рідна школа*. 2000. № 4. С.48–49.

References

1. Antonovych Ye., Svyd S., Shpilchak V. *Obrazotvorche mystetstvo: pidruchnyk dlia 5-6 klasiv serednoi shkoly*. K.: Osvita, 1998. 144 s.
2. Vlasov V. *Vyvchennia obrazotvorchoho mystetstva u 1- kh – 4- kh. Pochatkova shkola*. 1991. № 9. S. 55-57.
3. *Zakon Ukrainy «Pro osvitu»*. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr/ed19981103> (data zvernennia 7.03.2018).
4. Zlobyn V. *Funktsiia yzobrazytelnoho yskusstva kak sredstvo poznaniia predmetno-prostranstvennoi sredy: Metodicheskye rekomendatsyy uchyteliu yzobrazytelnoho yskusstva*. Kharkov, 1986. 24 s.
5. Kyrychenko M. *Obrazotvorche mystetstvo. Pidruchnyk dlia 3 (2) klasu pochatkovoii shkoly*. K.: Osvita, 1997. 128 s.
6. *Kontseptsiia «Nova ukrainska shkola»*. URL: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016/konceptziya.html> (data zvernennia 7.03.2018).
7. Liubarska L. *Obrazotvorche mystetstvo: pidruchnyk dlia 1 klasu*. K.: Forum, 2002. 112 s.
8. Liubarska L. *Obrazotvorche mystetstvo: pidruchnyk dlia 2 klasu*. K.: Forum, 2003. 127 s.
9. Liubarska L. *Prohrama dlia serednoi zahalnoosvitnoi shkoly 1-4 klasy*. K.: Perun, 1996. 45 s.
10. Liubarska L., Vovk L. «*Spetsyfyka roboty za prohramoiu obrazotvorche mystetstvo. Pochatkova shkola 2002. №10. S. 19-22.*
11. Masol L. *Mystetstvo: navch. prohrama dlia 4-richnoi pochatkovoii shkoly. Pochatkova shkola*. 2003. №1. S. 13-21.
12. Muzhykova I. *Osvitnia tsinnist tradytsii obrazotvorchoho navchannia shkoliariv Psykholoho-pedahohichni problemy silskoi shkoly*. Uman: Derzhavnyi pedahohichni universytet imeni Pavla Tychny. 2017. Vyp. 57. S. 74-81.
13. Redchuk H. *Besidy z obrazotvorchoho mystetstva Pochatkova shkola*. 2003. №10 S. 36-40.
14. Soronovych O., Pecheniak O. *Eksperymentalna prohrama dlia serednoi zahalnoosvitnoi shkoly*. K.:IZMN, 1998. 88 s.
15. Stetsenko N. *Rozvytok tvorchoi uiavy na urokakh obrazotvorchoho mystetstva Pochatkova shkola*. 2005. №3. S. 36-40.
16. Tomashevskiy V. *Rozvytok tvorchykh zdibnostei uchniv na urokakh obrazotvorchoho mystetstva. Ridna shkola*. 2000. № 4. S.48-49.

Литовченко Анна. ХАРАКТЕРИСТИКА СОДЕРЖАНИЯ ШКОЛЬНЫХ УЧЕБНИКОВ ПО ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОМУ ИСКУССТВУ В КОНТЕКСТЕ РАЗВИТИЯ НАЦИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ (1991 – 2003 ГГ.) В статье подается анализ содержания школьных учебников по изобразительному искусству, которые были созданы в период развития национального школьного образования в независимой Украине. Выявлен уровень соответствия школьных учебников по изобразительному искусству, структурным компонентам содержания образования, цели образования, требованиям программы и общим требованиям к учебникам. Доказано, что существенными преимуществами новых учебников были: расширение содержания общих тем, которые предлагались для изучения, усиление национального элемента, повышение качества полиграфического исполнения.

Ключевые слова: требования, содержание, учебник, учебная литература, школа, изобразительное искусство.

Lytovchenko Hanna. CHARACTERISTICS OF THE FINE ART SCHOOL TEXTBOOKS CONTENT IN THE CONTEXT FRAMES OF THE DEVELOPMENT OF NATIONAL SCHOOLING (1991 – 2004). The article is devoted to the analysis of the fine arts school textbooks contents, which became effective during the period of development of national school in independent Ukraine. The level of correspondence between fine arts school textbooks on the one hand and structural components of the content of education, the purpose of education, program requirements and general requirements for textbooks on the other hand was revealed. It was proved that the essential advantages of the new textbooks were: to broaden the content of the general themes proposed for study, to strengthen the national element, to improve the quality of the printing performance.

Keywords: requirements, content, textbook, courseware, general education school, drawing, fine arts.

Стаття надійшла до редколегії 02.02.2018 р.

УДК 378.4

Ігор Остапівський, Тетяна Остапівська
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки (Луцьк)

РЕЙТИНГ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА ЇХНЬОГО ІМІДЖУ

У статті розкрито важливість іміджу закладів вищої освіти в умовах конкурентного середовища. На основі порівняльного аналізу дано визначення іміджу закладу вищої освіти. Встановлено, що важливою складовою іміджу є рейтинг закладу освіти. Проаналізувавши міжнародні та вітчизняні підходи, обґрунтовано авторське бачення методології та методики проведення рейтингових досліджень на макро та мезо рівнях.

Ключові слова: заклад вищої освіти, імідж закладів вищої освіти, рейтинг закладів вищої освіти.

Постановка проблеми у загальному вигляді та зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Невід'ємною складовою у забезпеченні суспільного прогресу в ХХІ столітті є освіта. Важлива роль у цьому процесі відводиться вищій школі. Вона, виробляючи інноваційний продукт, забезпечує конкурентоспроможність держави на європейському та міжнародному рівні, оскільки сьгодні економічний та суспільний розвиток визначається не екстенсивним, а інтенсивним підходом у сфері виробництва та послуг. Якщо раніше, в добу індустріального суспільства, для виробництва промислової або аграрної продукції залучався великий відсоток населення, то в епоху інформаційного суспільства відпадає необхідність у використанні великої кількості працівників. Наприклад, у США в аграрному секторі зайнято лише п'ять відсотків населення країни. Трудомісткі та небезпечні процеси для життя людини виконують «розумні машини». Розвиток науки та техніки призводить до зникнення багатьох традиційних для нас професій. У нашому житті появляється багато нових професій, пов'язаних із розвитком науки та технологій.

Вища школа є мікромоделлю суспільства. Вона, як суспільний барометр, має тонко відчувати та реагувати на його виклики. В її діяльності має домінувати здоровий консерватизм у поєднанні із відкритістю до нового і здатністю до змін. Невипадково, ще у вісімдесяті роки минулого століття, реагуючи на суспільні виклики, вища освіта перестає